

Posttridentska altaristika episkopalnog kompleksa u Zadru

Kapić, Nikola

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:233472>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-05**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru
Odjel za povijest umjetnosti
Sveučilišni prijediplomski studij
Povijest umjetnosti

Nikola Kapić

**Posttridentska altaristika episkopalnog kompleksa u
Zadru**

Završni rad

Zadar, 24. rujna 2024.

Sveučilište u Zadru
Odjel za povijest umjetnosti
Stručni prijediplomski studij
Povijest umjetnosti

Posttridentska altaristika episkopalnog kompleksa u Zadru

Završni rad

Student/ica:

Nikola Kapić

Mentor/ica:

izv. prof. dr. sc. Ana Mišković

Zadar, 24. rujna 2024.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Nikola Kapić**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Posttridentska altaristika episkopalnog kompleksa u Zadru** rezultat mogea vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mogea rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mogea rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 24. rujna 2024.

Sadržaj

1. Sažetak	1
2. Uvod	1
3. Historiografija	1
4. Ciljevi	2
5. Oltari u katedrali	3
5.1. Oltar Presvetog Sakramenta	4
5.2. Oltar Duša u Čistilištu	6
5.3. Oltar sv. Dominika	7
5.4. Oltar relikvija	8
5.5. Oltar Srca Isusova	8
6. Oltari kojih više nema u katedrali	9
6.1. Oltar sv. Stošije	9
6.2. Oltar Bezgrešnog Začeca	10
6.3. Oltar sv. Krševana	11
6.4. Ostali oltari	12
7. Oltari u baptisteriju	12
8. Oltari u Sv. Donatu	13
9. Oltari u ostatku kompleksa	15
9.1. Sakristija	15
9.2. Nadbiskupska palača	16
10. Trenutno stanje očuvanosti oltara u katedrali	16
11. Zaključak	17
12. Literatura	18
13. Summary	
14. Popis priloga	

1. Sažetak

Posttridentska altaristika episkopalnog kompleksa u Zadru

Unutar episkopalnog kompleksa u Zadru nalazi se poveći broj izvrsnih i dobrih ostvarenja altarističke djelatnosti. Kompleks se dijeli na katedralu, zvonik, krstionicu, sakristiju katedrale, rotundu Sv. Donata i nadbiskupsku palaču. Unatrag stotinu godina u katedrali je bilo devet kvalitetnih oltara. Od njih se ističe oltar Presvetog Sakramenta, monumentalno djelo Antonija Vivianija i Francesca Cabiance iz 1719. godine, koji se nalazi sred južne lađe. Desno od njega oltar je relikvija Michelea Coste iz druge polovine 18. st., a lijevo se nalazio oltar sv. Krševana sastavljen početkom 19. st. od glavnog oltara iz crkve Sv. Marcele. U južnoj apsidi bio je oltar Bezgrešnog Začeca prebačen 1953. godine u Rodaljice. Sjeverna apsida i dio broda posvećeni su sv. Stošiji te se tu nalazio oltar sastavljen od dijelova glavnog oltara iz Sv. Donata. Ispred se nalazi oltar Srca Isusova sastavljen od dijelova glavnog oltara iz Sv. Marcele. Sred broda nalazi se oltar Pietra Onighe posvećen dušama u Čistilištu s početka 19. st., a lijevo od njega je oltar M. Coste posvećen sv. Dominiku. Datira se u drugu polovinu 18. st. Krstionica je imala tri oltara koji su stradali tokom Drugog svjetskog rata. Rotonda Sv. Donata dobila je tokom posttridentskih zahvata osam oltara kojima se izuzev par skulptura gubi trag. U sakristiji katedrale nalazio se oltar sv. Barbare, prebačen u župnu crkvu u Viru. Unutar nadbiskupske palače nalazila se kapela uništena u prvoj polovini 19. st., zamijenila ju je nova smještena u neposrednoj blizini krstionice.

ključne riječi: oltari, katedrala, Zadar, posttridentski, mramor, barok

2. Uvod

Završni rad donosi prvenstveno na monografski način obrađen pregled oltara koji su postavljeni u episkopalnom kompleksu u Zadru nakon Tridentskog koncila (1545. god. – 1563. god.)¹ sve do početka 20. st. Oltari su u poglavljima razvrstani kronološki prema postavljanju u katedrali i prema njihovoj originalnoj lokaciji. Tako poglavlja obuhvaćaju one oltare koji su bili i jesu u katedrali, zatim one u baptisteriju pa u crkvi sv. Donata te naposljetku one u popratnim prostorima kao što je sadašnja sakristija te u rezidencijalnom dijelu kompleksa. O svakom oltaru nastoje se dati informacije kao što su: naručitelj, datacija, graditelj, o prethodnom oltaru koji se nalazio na tom mjestu te o daljnjem slijedu događanja vezanih uz oltar. Donosene su informacije o stilu i mogućim uzorima koji su utjecali na pojedine oltare te o naručiteljima.

3. Historiografija

Prijašnja istraživanja o altaristici u kompleksu mogu se pronaći kod nekoliko autora. Jedan od najstarijih kroničara zadarske stolnice, kanonik Carlo Federico Bianchi u djelu *Zara cristiana* iz 2. polovine 19. st taksativno je naveo sve oltare, njihove autore, naručitelje, liturgijske običaje i bratovštine vezane uz njih. Detaljniju i pomnu stilsku analizu postojećih oltara proveo je Radoslav Tomić u djelu *Kiparstvo II*, dio edicije *Umjetnička baština zadarske nadbiskupije* obrađujući većinom skulpturu, ali osvrćući se ujedno na naručitelje i utjecaje iz drugih umjetničkih sredina.² Detaljno kronološko-stilsko istraživanje oltara utemeljeno na arhivskim izvorima napravio je Bojan Goja u doktorskom radu pod naslovom *Mramorna altaristika u XVII. i XVIII. st. na području zadarske nadbiskupije*.³ O posttridentskoj verziji oltara sv. Stošije autor Damir Tulić objavio je rad *Nepoznati anđeli Giuseppea GropPELLIJA u Zadru i nekadašnji oltar svete Stošije u Katedrali* izdan u *Ars Adriatici* 2016. god. gdje je naveo moguće uzore za

¹ H. DENZINGER, A. SCHONMETZER, 1963., str. 363.

² R. TOMIĆ, 2008.

³ B. GOJA, 2010.

izgubljeni oltar sv. Stošije te je opisao izgled kapele nakon 1905. god.⁴ Pavuša Vežić je u knjizi *Katedrala u Zadru, Sv. Stošija – Katedrala sv. Anastazije u Zadru*, iz 2021. god. u sklopu cjelokupnog razvoja arhitekture stolnice pa i njezinog pripadajućeg liturgijskog namještaja, određenu pažnju posvetio i posttridentskom slojem uključujući tako i altaristiku.⁵ Tema posttridentske razmještaja liturgijskih prostora i pripadajućih elemenata s osvrtom na funkciju obrađena je u radu Ane Mišković u knjizi *Katedrala u Zadru II, rasprave o povijesti katedrale*, edicije više autora (Zdenka Dundovića, Ane Mišković, Zvezdana Strike, Marija Šlausa te Trpimira Vedriša).⁶ Treba ubrojiti, iako se ne koristi direktno u ovom radu i djelo Ive Petriciolija, *Katedrala sv. Stošije – Zadar*, tiskano u Zadru 1985. god. na koje se oslanja autor P. Vežić.⁷

4. Ciljevi

Cilj rada jest dati pregled altarističke djelatnosti tijekom višestoljetnog posttridentskog razdoblja unutar episkopalnog kompleksa u Zadru. Uz obradu postojećih oltara, navest će se oltari koji su se nekad nalazili u prostorima episkopalnog kompleksa i time će se nastojati predstaviti cjelokupna slika tridentskih liturgijskih potreba u sjedištu zadarske Crkve. Također, ukazat će se na spomeničku vrijednost djela u kontekstu funkcije, naručitelja te općenito prostora i vremena, odnosno utjecaja koji su iz većih sredina (prvenstveno s mletačkog prostora) dospjeli do Zadra.

⁴ D. TULIĆ, 2016., 155 – 174.

⁵ P. VEŽIĆ, 2021.

⁶ A. MIŠKOVIĆ, 2022.

⁷ I. PETRICIOLI, 1985.

5. Oltari u katedrali

Ovo poglavlje donosi pregled svih oltara koji se nalaze ili su se nalazili u prostoru katedrale nakon Tridentskog koncila (1545. god. – 1563. god.). Oltari su raspoređeni kronološki prema postavljanju, navedeni su autori i naručitelji. Za pojedine je donesen detaljan opis i sličnost s drugim altarističkim ostvarenjima.

Prostor katedrale danas sadrži sedam oltara. Glavni pod ciborijem dominira crkvom kao fokalna točka svega, u sjevernoj lađi nalaze se, od glavnog oltara gledajući, oltar Presvetog Srca Isusova zatim Duša u Čistilištu i oltar sv. Dominika. U južnoj lađi nalaze se, gledajući od glavnog oltara, oltar Presvetog Sakramenta i oltar relikvija. Izvori navode kako je i prije Tridentskog koncila u katedrali bilo više oltara. Putopis milanskog kanonika Pietra Casole iz 1496. god. kaže kako se u doba humanizma u katedrali nalazilo mnogo oltara na kojima su bile vrijedne pale,⁸ a podaci iz arhiva točnije dokument pod nazivom sveščić ‘A’, odnosno *Inventario della Chiesa cattedrale di Zara del 1597.*, za kojeg se smatra da je napravljen između 1575. god. i 1593. god., navodi kako su se u katedrali nalazili oltari posvećeni sv. Martinu, sv. Agnezi, Navještenju, Svetom Križu, sv. Margariti, sv. Anastaziji, sv. Kuzmi i Damjanu, sv. Uršuli, Bogorodici, sv. Petru, Presvetom Sakramentu, glavni oltar te oltar koji se spominje kao oltar obitelji Vallarosso.⁹ Dobar dio oltara nastao je prije tridentskog koncila, kao što je onaj sv. Uršule.¹⁰ S vremenom nastaje veća potražnja za mramornim oltarima,¹¹ a razlog za podizanje novih vjerojatno je bilo i loše stanje postojećih. Uz to, broj oltara se mijenjao, odnosno reducirao, a određeni oltari su mijenjali i dispoziciju. Tako su za vrijeme vizitacije nadbiskupa Mate Karamana, 1746. god. u katedrali u sjevernom brodu bili oltari sv. Karla i sv. Apolonije, a u južnom sv. Margarite te onaj sv. Martina,¹² dok Carlo Federico Bianchi u drugoj polovini XIX. st. opisuje kako se uz te oltare nalaze još i oltar Bezgrešnog Začeca, oltar Blagovijesti u sjevernom brodu, oltar Duša u Čistilištu, sv. Dominika te oltar sv. Vinka Fererskog.¹³

⁸ P. VEŽIĆ, 2021., str. 233.

⁹ A. MIŠKOVIĆ, 2023., str. 334. – 335.

¹⁰ A. MIŠKOVIĆ, 2023., str. 333.

¹¹ A. HORVAT, K. PRIJATELJ, R. MATEJČIĆ, 1982., str. 747.

¹² A. MIŠKOVIĆ, 2023., str. 338.

¹³ A. MIŠKOVIĆ, 2023., str. 338.

5.1. Oltar Presvetog Sakramenta

Oltar Presvetog Sakramenta (sl. 1.) najvrjedniji je i najmonumentalniji oltar u katedrali. On je arhitektonskog tipa, a kombinira i neke atektonske forme u vidu mramornog zastora koji čini poledinu cijelog oltara. Postavljen je sredinom južnog broda. Naručen je 1719. god. kod majstora Antonia Vivianija, a zamijenio je stariji drveni pozlaćeni oltar s tabernakulom, posvećen i sv. Jeronimu kojemu je stipes vjerojatno bio od kamena, čemu u prilog ide norma kod izrade oltara koja nalaže da menza bude kamena te barem strane stipesa ili stupovi koji ju podržavaju.¹⁴ Izrađen je troškom Antonia Caerana, a R. Tomić navodi kako je posvećen 22. listopada iste godine.¹⁵ Njegova cijena tada iznosila je 1000 zlatnih cekina.¹⁶ Donesena su dva podatka vezana za posvećenje. Vjerojatnije da je posvećen 22. listopada 1722. god. kako to tvrdi B. Goja jer ako bi bio izrađen iste godine kada je i naručen, to bi ostavilo maksimalno deset mjeseci da ga se izradi što je ipak teže prihvatiti uzevši u obzir proces. Posvetio ga je nadbiskup V. Zmajević, a u njega su ugrađene relikvije triju svetaca: sv. Krševana, sv. Leonarda i sv. Donata.¹⁷

Stipes je izrađen od kararskog, francuskog mramora i tamno zelenog grčkog mramora. Već sam taj kolorizam odiše iznimno baroknim senzibilitetom suprotstavljanja krajnosti da bi se postigla napetost. Sred antependija nalazi se unutar bogatog vijenca kojeg tvori dinamičan mramorni preplet vinove loze, grožđa i klasja pšenice, reljefno izrađen *Agnus Dei* postavljen na knjigu dok nogom pridržava stijeg.¹⁸ Središnje polje flankiraju pilastri koji u gornjem dijelu nose andeoske glavice. Te glavice, izrazito kvalitetne izrade i dinamičnog senzibiliteta dovode se u vezu s drugim altaristom, Marcom Toressinijem,¹⁹ koji je i 1719. god. radio na *Scali Santi* u crkvi sv. Donata.²⁰ te se navodi da je za zadarske crkve izradio dva oltara za koja se ne zna točno o kojim djelima se radi. Pretpostavka je da se radi o nekim od oltara iz Sv. Donata ili iz crkve nekog od ukinutih samostana.²¹ Nad menzom se nastavlja slavolučno izvedena nadgradnja s istaknutim središnjim dijelom. Taj dio podijeljen je na tri, središnji istaknutiji natkriven segmentnim lukom u kojem se nalazi tabernakul i postolje za pokaznicu, a iznad toga

¹⁴ C. F. BIANCHI, 1877., str. 486; D. KNIEWALD, 1937., str. 80; B. GOJA, 2010., str. 94; A. MIŠKOVIĆ, 2023., str. 335. – 338.

¹⁵ R. TOMIĆ, 2008., str., 133

¹⁶ R. TOMIĆ, 2008., str. 133

¹⁷ B. GOJA, 2010., str. 94.

¹⁸ Tako postavljeni motivi nedvojbeno aludiraju na čin Euharistije. H. DENZINGER, A. SCHONMETZER, 1963. str. 856. – 857.

¹⁹ R. TOMIĆ, 2008., str. 136.

²⁰ B. GOJA, 2010., str. 102.

²¹ B. GOJA, 2010., str. 113.

na crnoj podlozi u reljefu izrađena Pietà. Kao predložak za tu skulpturu, elegantnih i nešto elongiranijih anatomija R. Tomić navodi bakrorez Flamanca Johana Sadelera I. koji je živio u drugoj polovini 16. st., a koji je on izradio prema skulpturi Huberta Gerharta (sl. 2.).²² To bi objasnilo zbog čega je prisutan taj element manire u izradi. Lijevo od tabernakula u edikuli nalazi se reljef s prikazom Mojsija, a desno od tabernakula edikula je s reljefom sv. Ilije. Nad edikulama nalaze se reljefi anđela od koji se lijevi nad edikulom sa sv. Ilijom razlikuje jer mu je glava slabije kvalitete. Za ovako postavljene figure s Kristom u centru uz Mojsija i Iiju koji ga flankiraju, R. Tomić predlaže da se radi o aluziji na događaj Preobraženja.²³ U zoni atike nalazi se balustrada koja se prekida nad središnjim dijelom nad čijim su segmentnim lukom tri anđela od kojih je jedan u stavu adoracije, drugi suplikacije, a onaj treći među njima drži draperiju s natpisom *ne haesites* što bi značilo „nemoj oklijevati“. Na uglovima balustrade, onom lijevom nalazi se anđeo s knjigom, aludirajući na zakon dok onaj na desnoj drži kalež aludirajući na žrtvu. Ispod oba po jedna je vazica koja drži cvijeće. Nad tim se nastavljaju tri lukovice od kojih ona središnja po sredini sadrži reljef pelikana, simbol Kristove Žrtve.²⁴ Iznad njega je reljef Boga Oca, dok se iznad flankirajućih lukovica inkrustriranih vegetabilnim motivima sličnim kao i supedanej nalazi križ - simbol Krista na lijevoj, a golubica - simbol Duha Svetoga na desnoj strani. Cijela središnja kompozicija oltara kao pozadinu ima bogati crveni zastor sa zlatnom podstavom i resama kojeg teatralno rastvaraju dva anđela. R. Tomić anđele dovodi u vezu sa skulptorom Francescom Cabiancom,²⁵ a uz njih također i poprsje Boga Oca uspoređujući ga s kipom Boga Oca u kotorskim crkvama sv. Josipa i sv. Klare.²⁶ Oltar flankiraju četiri skulpture evanđelista postavljene na mramornim postamentima na čijoj su prednjoj površini u visokom reljefu izrađene skulpture personifikacija triju bogoslovnih kreposti, dok se za četvrtu koja drži crkvu u ruci tumači da prikazuje sv. Stošiju.²⁷ Skulpture evanđelista u potezu od istoka prema zapadu predstavljaju: sv. Marka, sv. Mateja, sv. Ivana te sv. Luku. Svi su postavljeni u slične pozicije, tj. u kontrapost pogledom usmjerenim prema nebu. Zaogrnuti su bogatom draperijom oblikovanom oštrim i dinamičnim linijama. Na podnožju kipova nalaze se željezni nosači, po jedan za svaki kip na koje bi se vjerojatno postavili svijećnjaci za svetkovine. R. Tomić ih je atribuirao F. Cabianci²⁸ te ih uspoređuje s

²² R. TOMIĆ, 2008., str. 136.

²³ R. TOMIĆ, 2008., str. 137.

²⁴ A. BADURINA, 1985., str. 425.

²⁵ B. GOJA, 2010., str. 95.

²⁶ R. TOMIĆ, 2008., str. 135.

²⁷ R. TOMIĆ, 2008., str. 136.

²⁸ B. GOJA, 2010., str. 95.

drugim njegovim djelima u Kotoru. Tako skulpture sv. Marka i sv. Mateja povezuje sa skulpturama sv. Franje i Boga Oca u crkvi sv. Klare, dok skulpturu sv. Ivana povezuje s onom sv. Tripuna iz crkve sv. Josipa.²⁹ Naposljetku, Tomić cijeli zaderski oltar koncepcijski povezuje s kotorskim oltarom iz Sv. Klare (sl. 3.), istog autora.³⁰

5.2. Oltar Duša u Čistilištu

Oltar Duša u Čistilištu (sl. 4.) postavljen je direktno nasuprot oltara Presvetog Sakramenta. Zamijenio je stariji drveni oltar sv. Uršule.³¹ Izrada je početkom 19. st. bila povjerena majstoru, *proto altartista di Venazia Pietru Onighi*.³² Cijena izrade iznosila je 4500 fiorina, a bilo je dogovoreno od kojih materijala oltar treba biti napravljen. Usto, dogovoreno je bilo da se izradi balustradu koja nikada nije postavljena.³³

Cijeli oltar je izrađen u kombinaciji crnog i bijelog mramora, odnosno bijelog kararskog i veroneškog te crnog paragona iz Brescije.³⁴ Oblikovan je klasicistički. Na razini druge stepenice nalazi se žrtvenik na čijem je antependiju prikaz Čistilišta s osamnaest ljudskih u profil postavljenih dopojasnih likova i lica unutar stupnjevanog reljefa te trenutka u kojem anđeo izvodi dušu iz Čistilišta (sl. 5.). Flankiraju ga pilastri s po jednom lubanjom na svakom ispod koje su ukrižene po dvije bedrene kosti. Reljefni prikaz R. Tomić uspoređuje s onim na oltaru Antonia Comina iz crkve Oratorio della Madonna della Pace u Veneciji koji se danas nalazi u župnoj crkvi u Barcoli kod Trsta te smatra kako je možda i cijeli oltar inspiracija za zaderski.³⁵ Nad žrtvenikom se diže poveći retabl. Glavni dio flankiraju dvije skulpture iza kojih se nastavlja ostatak retable koji seže sve do rubova traveja, odnosno romaničkih pilastara. Istočna skulptura prikazuje Nadu, dok ona zapadna prikazuje Ljubav.³⁶ R. Tomić iznosi korelaciju tih kipova s onim Alvisea Tagliapietre nad škropionicom u katedrali u Chioggi (sl. 6.).³⁷ U zoni zabata nalazi se unutar trokuta prikaz starca Vremena dok se na trokutnom zabatu nalaze dvije ležeće figure anđela koje pokazuju na urnu između njih. Cijeli oltar iznosi

²⁹ R. TOMIĆ, 2008., str. 135.

³⁰ B. GOJA, 2010., str. 95.

³¹ P. VEŽIĆ, 2021., str. 249.

³² B. GOJA, 2010., str. 222.

³³ B. GOJA, 2010., str. 222. – 223.

³⁴ B. GOJA, 2010., str. 223.

³⁵ R. TOMIĆ, 2008., str. 203.

³⁶ Izvorno namjera je bila da se umjesto personifikacije Ljubavi prikaže Vjera, ali je to promjenjeno u ljeto 1805. god. kada je također dogovorena i cijena dopremanja oltara koja je iznosila 260 cekina. B. GOJA, 2010., str. 224.

³⁷ R. TOMIĆ, 2008., str. 203.

kompleksnu ikonografiju koja ne uznemiruje osjetila na jednak način kao i oltar Presvetog Sakramenta već u duhu stila vrlo hladno i smireno prenosi katoličku dogmu o Čistilištu te aluziju na prolaznost života. Oltar sadrži natpis vezan za određeni papinski privilegij, u zoni atike nalazi se finom kapitalom izveden pozlaćen natpis, na lijevoj strani koji govori: „ALTARE QUOTIDIANUM PRIVILIGATUM EX INDULTO S. D. N.“, a na desno se nastavlja: „BENEDICTI PAPAE XIII SUB DIE XX IULII MDCCXXIV.“ Prevedeno to znači: *svakodnevna povlastica na oltaru po dopuštenju najsvetijeg gospodina našeg pape Benedikta XIII., 20. lipnja 1724. god.*, dakle radi se o privilegiju koji se nasljeđuje od starijeg oltara.³⁸

5.3. Oltar sv. Dominika

Oltar sv. Dominika trenutno se nalazi lijevo od oltara Duša u Čistilištu na tom mjestu sekundarno postavljen. Naime, primarno se oltar nalazio u dominikanskoj crkvi, a tek je kasnije prebačen u katedralu,³⁹ odnosno 1809. god. kada su preneseni svi oltari po ukidanju samostana.⁴⁰ Oltar je vjerojatno naručila bratovština. Za njegov trenutni oblik, koji predstavlja karakterističnu formu mletačkog oblikovanja oltara tokom 18. st.⁴¹, zaslužan je jedan majstor i još poneki koji se kasnije spominju. Godine 1763. bio je zadužen majstor Michele Costa da izradi novi oltar s time da je bio obavezan iskoristiti elemente starijeg oltara u izradi novog. Titular oltara se nije mijenjao. Ponovno je upotrijebio reljefe koji tvore scenu Čuda u Sorianu (sl. 7.), odnosno tri ženska lika s pozadinama, antependij, stepenice s intarzijama, svijećnjake, vaze, stupove i atiku. Sve je to trebao napraviti za 200 cekina.⁴² Cijeli oltar izveden je od nekoliko vrsta mramora, crvenog francuskog, žutog vjerojatno trentskog ili torskog⁴³ koji karakterizira topla žuta nijansa bez velikih diskoloracija, zatim bijeli kararski te intarzije od drugih mramora hladnijih boja. Na dvije stepenice odsječenih rubova nalazi se žrtvenik na čijem antependiju se nalazi scena u kojoj sv. Dominik oživljava mladića.⁴⁴ To je jedan od starijih elemenata oltara koje je M. Costa morao implementirati u novi oltar, naime radi se o reljefu koji je izradio mletački skulptor Giuseppe Toretti (1664. – 1743.).⁴⁵ Nad predelom žrtvenika

³⁸ Bianchi donosi informaciju da je u katedrali već 1606. god. postojala bratovština vezana za Duše u Čistilištu, *Confraternita del Suffragio*. C. F. BIANCHI, 1877., str. 487.

³⁹ B. GOJA, 2010., str. 134.

⁴⁰ R. TOMIĆ, 2008., str. 127.

⁴¹ R. TOMIĆ, 2008., str. 129.

⁴² R. TOMIĆ, 2008., str. 127.

⁴³ K. CICALI, L. KATIĆ, S. TRALJIĆ, 1961., str. 281.

⁴⁴ <https://www.zadarskanadbiskupija.hr/vodic-kroz-katedralu/oltar-sv-dominika/> (pristupljeno: 17. 7. 2024.)

⁴⁵ <https://www.zadarskanadbiskupija.hr/vodic-kroz-katedralu/oltar-sv-dominika/> (pristupljeno: 17. 7. 2024.)

podigne se veliki retabl s prikazom izvedenog čuda.⁴⁶ Palu na kojoj je prikaz sv. Dominika okružuju tri ženska lika Bogorodice iznad sveca te sv. Katarine Aleksandrijske i sv. Marije Magdalene.⁴⁷ Zanimljivo je da je G. Toretti sličnu reljefnu kompoziciju upotrijebio na oltaru crkve u Cordenonsu.⁴⁸ Retabl zaključuje zabat izveden u formi segmentnog luka s naglašenim ključnim kamenom.

5.4. Oltar relikvija

Oltar relikvija nalazi se u južnoj lađi nasuprot oltaru sv. Dominika. Prvotni titular bio mu je naslovljen na sv. Vinka.⁴⁹ Morfološki se podudara s elegantnom i harmoničnom arhitektonskom kompozicijom oltara sv. Dominika dok ih razlikuje oblikovanje antependija, prostora za oltarnu palu i još neki manje uočljivi elementi. Sagradio ga je Michele Costa, a nalazio se u dominikanskoj crkvi⁵⁰ sve do premještanja u katedralu 1809. god.⁵¹ Antependij tog oltara karakterizira središnje srcoliko polje unutar podloge od francuskog mramora dekorirano relističnim viticama koje izlaze u prostor što govori o tehničkoj virtuoznosti majstora. Središte tog polja dekorira komad granita ulaštenog do visokog sjaja. Polje za palu na retablu oltara trenutno zauzimaju dva krila drvenih vratnica koja krasi prikazi anđela, prije toga na tom mjestu nalazila se pala koju spominje C. F. Bianchi,⁵² koja je najvjerojatnije prikazivala sv. Vinka Fererskog. Kapiteli obaju oltara iz dominikanske crkve su izrađeni virtuožno, a B. Goja navodi da ih kleše određeni majstor Buaro.⁵³ Osim njega pri izradi oltara sudjeluje i *proto* Degan, u razdoblju između 1763. god. i 1780. god.⁵⁴ te mletački *scultore* Gregorio Morlaiter.⁵⁵

5.5. Oltar Srca Isusova

Oltar Srca Isusova zauzima mjesto na kojem se nalazio oltar Navještenja.⁵⁶ Izradio ga je Pietro Costa od dijelova glavnog oltara iz Sv. Marcele.⁵⁷ Kao i ostali oltari u prostoru za

⁴⁶ https://artsandculture.google.com/story/the-miracle-of-saint-dominic-in-soriano-museo-colonial/oQXBds6_bXZZ5w?hl=en (pristupljeno: 17. 7. 2024.)

⁴⁷ <https://www.zadarskanadbiskupija.hr/vodic-kroz-katedralu/oltar-sv-dominika/> (pristupljeno: 17. 7. 2024.)

⁴⁸ R. TOMIĆ, 2008., str. 129.

⁴⁹ B. GOJA, 2010., str. 134.

⁵⁰ B. GOJA, 2010., str. 134.

⁵¹ R. TOMIĆ, 2008., str. 127.

⁵² C. F. BIANCHI, 1877., str. 506.

⁵³ B. GOJA, 2010., str. 181.

⁵⁴ B. GOJA, 2010., str. 189.

⁵⁵ B. GOJA, 2010., str. 134.

⁵⁶ A. MIŠKOVIĆ, 2023., str. 338.

⁵⁷ B. GOJA, 2010., str. 126.

vjernike laike tako i ovaj počiva na dvije stepenice. Supedanej je dekoriran inkrustacijama kao što je slučaj i s ostalim oltarima. Na sličan način riješen je i antependij. Kapitele oltara karakterizira minuciozno čipkoliko oblikovanje, a odiše gracioznošću. Kolorit oltara gradi bijela pozadina na koju je inkrustiran mramor koji karakterizira ljubičasti i ružičasti kolorit koji ne tvori snažne kontraste kao ostali oltari s bijelim kamenim bazama, kapitelima i trabeacijom, već pomoću određene komplementarnosti tvori vrlo smiren, lagan i nebeski doživljaj. Prostor pale zauzima keramički prikaz Krista koji pokazuje svoje Presveto Srce izrađen u 20. st.⁵⁸ Na donjem desnom uglu oltara, uza zid katedrale nalazi se natpis izveden u kapitali: „FU FAT L ALT. DELL.../ B. V. AN 3 XBRE 174...“ riječ je o dijelu natpisa koji je vjerojatno pripadao kompoziciji starog oltara, a prijevod bi vjerojatno bio: *bijaše napravljen oltar (nečiji) ... Blažene Djevice (?) 3. prosinca 174...*

6. Oltari kojih više nema u katedrali

U katedrali se nalazilo još nekoliko oltara. Oltari o kojima je riječ u sljedećim rečenicama bili su posvećeni sv. Stošiji i Bogorodici pod titularom Bezgrešnog Začeca, sv. Krševanu, te još nekoliko oltara.

6.1. Oltar sv. Stošije

Oltar sv. Stošije nalazio se u sjevernoj apsidi, a podigao ga je prvotno nadbiskup Luca Stella 1622. god.⁵⁹ Na njegovo mjesto postavljen je oltar iz rotunde Presvetog Trojstva odnosno Sv. Donata, 1822. god., a usto je i preoblikovan. Dok se nalazio u rotondi imao je titular Maria della Carità.⁶⁰ Služio je kao glavni oltar u rotondi, a njegovu izradu je naručio nadbiskup V. Priuli (1688. god. – 1712. god.).⁶¹ Uklonjen je iz katedrale 1905. god.⁶² Vezano za postavljanje oltara u katedralu navodi se kako nije jednostavno premješten, već je dano majstoru Giovanniju Deganu i inženjeru Petru Pekoti da od njega iz i od starog oltara sv. Stošije naprave novi. Izgled oltara, ostaje nepoznat. Nasreću postoji opis C. F. Bianchija koji navodi da je menza izrađena

⁵⁸ A. MIŠKOVIĆ, 2023., str. 338.

⁵⁹ D. TULIĆ, 2016., str. 165.

⁶⁰ R. TOMIĆ, 2008., str. 123.

⁶¹ R. TOMIĆ, 2008., str. 123.; Z. DUNDOVIĆ, 2023., str. 103.

⁶² R. TOMIĆ, 2008., str. 123.

u obliku urne, iznad koje je niša sa starom urnom koju nadvisuje pala.⁶³ Nju flankiraju dva stupa i skulpture sv. Krševana, djelo majstora Giuseppea Gropellija i sv. Stošije majstora Antonija Coradinnija. Na oltaru su se nalazile i anđeoske skulpture. Pred oltarom se nalazila balustrada na kojoj su bila dva anđela, a imala je od kovanog željeza izrađena vrata. Jedan iskaz navodi kako je oltar imao crvene stupove od francuskog mramora i trabeaciju od žutog mramora iz Siene.⁶⁴ Kapela je obnovljena 1906. god. donacijom Donata Filippija.⁶⁵ Novi oltar vjerojatno je bio neoromaničkog izgleda budući da je i oblikovanje nove škrinje sv. Stošije težilo tom izričaju.⁶⁶

6.2. Oltar Bezgrešnog Začeca

Oltar Bezgrešnog Začeca (sl. 8.) nalazio se u krajnjem istočnom dijelu južnog broda, dakle kod ulaza u sakristiju. Podignut je 1766. god financiranjem bratovštine Bezgrešnog Začeca Blažene Djevice Marije.⁶⁷ Plaćen je 400 cekina, a namjera da se podigne novi oltar postojala je još od 1637. god.⁶⁸ Prije tog oltara na tom mjestu se nalazio stariji drveni pozlaćeni kojeg je 1563. god. podigao Nicolò Zubreo.⁶⁹ Preimenovan titularom Blagovijesti bio je premješten na mjesto na kojem se taj oltar nalazio.⁷⁰ Taj oltar je kasnije zamijenjen mramornim koji je izveden od glavnog oltara iz Sv. Marcele. Oltar Bezgrešnog Začeca posvetio je kotorski biskup Giovanni Castelli, a u njega su ugrađene moći sv. Severa, Sekunda i Vicenza.⁷¹ Demontiran je 1953. god.⁷² i prebačen u Rodaljice,⁷³ selo na rubu nadbiskupije. Brigu o njemu dok je bio u katedrali vodila je bratovština Blažene Djevice Marije od Dobre Radosti.⁷⁴

Tipološki gledano, oltar se svrstava u skupinu oltara koja derivira svoju tipologiju iz Massarijevih ostvarenja popularnih u sjeveroistočnoj Italiji, a poglavito u Furlaniji.⁷⁵ Izrađen je

⁶³ D. TULIĆ, 2016., str. 165.

⁶⁴ D. TULIĆ, 2016., str. 165. – 167.

⁶⁵ R. TOMIĆ, 2008., str. 207.

⁶⁶ D. TULIĆ, 2016., str. 167.

⁶⁷ B. GOJA, 2010., str. 498.

⁶⁸ B. GOJA, 2010., str. 499.

⁶⁹ B. GOJA, 2010., str. 498.

⁷⁰ A. MIŠKOVIĆ, 2023., str. 338.

⁷¹ B. GOJA, 2010., str. 498.

⁷² A. MIŠKOVIĆ, 2023., str. 338.

⁷³ R. TOMIĆ, 2008., str. 185.

⁷⁴ C. F. BIANCHI, 1877., str. 482. Bianchi navodi kako su dio njegovog ureda tvorili srebrni okov za sliku, srebrni svijećnjaci i kanonske table. Ista bratovština koja je nekoć bila i u Sv. Mariji Velikoj se brinula za Bogorodičin oltar u crkvi Sv. Donata.

⁷⁵ B. GOJA, 2010., str. 240. Oltari o kojima je riječ su: Bogorodičin u Sv. Krševana, Sv. Duha u Kukljici, Sv. Ante u crkvi sv. Andrije u Brguljama, Sv. Valentina u Pagu i oltar u južnom brodu Sv. Marije Male.

u potpunosti od bijelog kararskog mramora s umetcima sivog mramora za okvire prostora za palu i unutar toga četvrtasti okvira. Na dvije stepenice nalazi se stipes na kojem se nastavljaju dva udvojena stupa nad kojim je po jedna voluta nad kojima je po jedan anđeo. Anđeli ponavljaju učestalu gestu vidljivu kod tipologije oltara-tabernakul - gestu adoracije i suplikacije. Naime kod oltara-tabernakula gdje se oltar sastoji samo od stipesa, tabernakula i flankirajućih skulptura često se vidi situacija da jedan anđeo drži prekrížene ruke na prsima, može se reći u stavu adoracije, dok ih drugi drži sklopljene u stavu suplikacije. Takva impostacija vidljiva je na glavnom oltaru Sv. Mariji Maloj u Zadru i glavnom oltaru u staroj župnoj crkvi u Podstrani. Između njih se nastavlja trapezoidno oblikovana atika s prikazom golubice Duha Svetoga iz koje izlaze pozlaćene zrake. Na oltaru je nekoć bila pala Gospe s Djetetom tu postavljena 1798. god. koja se izvorno nalazila u Sv. Donatu gdje je bila prebačena 1570. god. iz Sv. Marije Velike. Trenutno se umjesto pale na oltaru nalazi statua Bogorodice koja prikazuje Uznesenje.⁷⁶ R. Tomić lik Boga Oca koji se nalazi nad slikom dovodi u vezu s G. Morlaierom koji je radio skupa s M. Costom na oltarima u dominikanskoj crkvi.⁷⁷ Vjerojatno je autor oltara ili više autora odlučilo ugledati se na oltar Gospe od Zdravlja te, iako ne dijele jednake impostacije i kvalitetu obrade, predstavlja kvalitetno ostvarenje altaristike u Zadru.⁷⁸

6.3. Oltar sv. Krševana

S lijeve strane oltara Presvetog sakramenta nalazio se oltar sv. Krševana.⁷⁹ Izradio ga je P. Costa početkom 19. st. od glavnog oltara Sv. Marcele.⁸⁰ Izgled oltara sv. Krševana, koji je služio i kao oltar relikvija nemoguće je sa sigurnošću utvrditi jer je cijeli oltar stradao u savezničkom bombardiranju potkraj 1943. god.⁸¹ Izgled je poznat samo po crno-bijeloj fotografiji s početka 20. st.⁸² koja daje naznaku o konstruktivnoj sličnostima s oltarom Srca Isusova. Kolorit i vrstu mramora nije moguće sa sigurnošću utvrditi, ali se vjerojatno radi o sličnom kao na oltaru Srca Isusova zbog zajedničkog ishodišta.

⁷⁶ R. TOMIĆ, 2008., str. 186. Ikonološki, oltar pokazuje slična rješenja kao i oltar Gospe od Zdravlja u istoimenoj crkvi gdje dva anđela podržavaju oltarnu sliku.

⁷⁷ B. GOJA, 2010., str. 499.

⁷⁸ Zanimljiv moment je prilagođenost oltara temi koju prikazuje. Naime, uz iznimke, cijeli je oltar od bijelog kararskog mramora koji nema lako uočljivih mrlja i nesavršenosti ukazujući na taj način po teološkom uvjerenju odlike Bogorodičine čistoće. (H. DENZINGER, A. SCHONMETZER, 1963., str. 561.).

⁷⁹ Oltar je je zatvarao stari ulaz u krstionicu koji je vjerojatno još od 17. st. bio zazidan. P. VEŽIĆ, 2021., str. 264.

⁸⁰ B. GOJA, 2010., str. 126.

⁸¹ P. VEŽIĆ, 2021., str. 264.

⁸² P. VEŽIĆ, 2021., str. 264.

6.4. Ostali oltari

U katedrali se nalazi još i glavni oltar. On je sastavljen od ranosrednjovjekovnih pluteja koji su sekundarno bili iskorišteni u posttridentskom periodu. To je vidljivo iz toga što su naličja skulptorski dekorirana u duhu posttridentske umjetnosti.⁸³ Na ciboriju koji nadvisuje oltar postavljena je na Uskrs 1782. god. velika skulptura uskrslog Krista, iznimno kvalitetan rad Francesca Zottija plaćen 70 dukata, a zamijenio je gotičko raspelo Mattea Moronzona koje je postavljeno u kapelu Bezgrešne.⁸⁴

Osim tog oltara spominje se kako se u katedrali nalazio i oltar sv. Karla o kojem se brinula istoimena bratovština koja postoji sigurno od 1625. god.⁸⁵ Spominje se i oltar sv. Kuzme i Damjana koji je postavljen 1671. god., a kasnije je postao oltar relikvija.⁸⁶ A. Mišković govori kako je vjerojatno riječ o oltaru kojeg su vizitacije zabilježile kao oltar Vallaressovih.⁸⁷ Tome u prilog ide i činjenica da se u blizini južne apside nalazio sve do 1782. god. nadgrobni spomenik nadbiskupa Maffea Vallaressa.⁸⁸ Vrlo vjerojatno je da se nalazio na mjestu oltara sv. Krševana, sastavljenog od glavnog oltara iz Sv. Marcele koji je i sam imao funkciju kao oltar relikvija. Postojao je i oltar sv. Josipa za kojeg se vezuje 1799. god.,⁸⁹ a oltar sv. Krševana u istoimenoj crkvi je vrlo vjerojatno bio u katedrali.⁹⁰

7. Oltari u baptisteriju

Nekadašnji baptisterij zadarske katedrale koji je srušen u bombardiranju Zadra 1943. god. te je 1990. god. faksimilno obnovljen predstavlja dio kasnoantičke podloge današnjeg cijelog sklopa.⁹¹ C. F. Bianchi spominje kako je već prije 1614. god. nadbiskup Minuccio de Minucci podigao dva mramorna oltara, jedan posvećen sv. Jeronimu, drugi sv. Jacintu⁹² te da se u baptisteriju također, 1656. god. nalazio oltar sv. Bernarda.⁹³ Nameće se pitanje kako su ti oltari izgledali. Postoji barem jedna fotografija unutrašnjosti baptisterija prije nego što ga je srušila

⁸³ P. VEŽIĆ, 2021., str. 99.

⁸⁴ R. TOMIĆ, 2008., str. 192.

⁸⁵ C. F. BIANCHI, 1877., str. 503.

⁸⁶ C. F. BIANCHI, 2011., str. 401.

⁸⁷ A. MIŠKOVIĆ, 2023., str. 335.

⁸⁸ P. VEŽIĆ, 2021., str. 245.

⁸⁹ C. F. BIANCHI, 2011., str. 402.

⁹⁰ B. GOJA, 2010., str. 125.

⁹¹ P. VEŽIĆ, 1993., str. 17.

⁹² C. F. BIANCHI, 2011., str. 400.

⁹³ C. F. BIANCHI, 2011., str. 401.

avionska bomba (sl. 9.),⁹⁴ a na njoj je vidljiv jedan oltar koji pokazuje karakteristike baroknog oblikovanja vidljive na oblikovanju atike retabla. Radi se o oltaru koji bi odgovarao jednostavnim kapelama seoskih župa gdje se iznad stipesa nastavljaju dva stupa koji podržavaju atiku koja se u ovom slučaju sastojala od dva ugaona dijela zabata oblikovanog segmentnim lukom. Kasnije je jedan od starijih oltara bio nanovo posvećen sv. Ivanu Krstitelju.⁹⁵

8. Oltari u Sv. Donatu

Crkva sv. Donata ili rotunda Presvetog Trojstva, datira se u drugu polovinu 8. st. i početak 9. st.⁹⁶ U svom integritetu funkcionirala je kao dio epikopalnog kompleksa⁹⁷ do 30-tih godina 20. st. kada je uklonjena južna prigradnja.⁹⁸ Značajna obnova dogodila se u periodu nakon Tridentskog koncila. Početkom 18. st. pod nadbiskupom Vittoreom Priulijem uslijedili su opsežni radovi na uređenju rotone za koju je sam rekao da je u jako lošem stanju. 1705. god. dobila je novi pod, a 1732. god. su otvorene *mezzalune*, izgrađena je *Scala Santa*⁹⁹ srušena je gornja etaža južne prigradnje¹⁰⁰ te su građeni oltari o kojima se iznosi u nastavku. Rotonda prvi put bila sekularizirana 1649. god.¹⁰¹ Druga poznata sekularizacija uslijedila je za vrijeme austrijske uprave 20. svibnja 1798. god. kada je postala skladište muncije.¹⁰² Iste godine je prenesen glavni oltar, a 1806. god. ostatak oltara, grobovi nadbiskupa i *Scala Santa*. Tek je 1870. god. vraćena nadbiskupiji, nakon čega je bila iznajmila vinarima.¹⁰³ Pri obradi altaristike u rotondi veliki problem nedostatak kontakta sa građom. Naime, nakon sekularizacije sav sakralni interijer je iseljen, a lokacije oltara ako postoje, više nisu poznate ili su jako teške za utvrditi. Stoga se pri obradi oltara poseže za pisanim izvorima o njima te se veća pozornost skreće drugim aspektima nego li onim stilskim.

Prostor rotone zauzimali su oltari koje su tokom 16. i 17. st. podigle brojne bratovštine.¹⁰⁴ Rotonda se dijeli na prizemni i gornji dio. Gornji dio naziva se još i Gornjom Crkvom ili oratorij

⁹⁴ P. VEŽIĆ, 2021., str. 43.

⁹⁵ A. MIŠKOVIĆ, 2023., str. 340.

⁹⁶ A. MIŠKOVIĆ, 2018., str. 227. – 228.

⁹⁷ P. VEŽIĆ, 1985., str. 18.

⁹⁸ P. VEŽIĆ, 1985., str. 8.; A. MIŠKOVIĆ, 2018., str. 236.

⁹⁹ P. VEŽIĆ, 2002., str. 132. – 133.

¹⁰⁰ A. MIŠKOVIĆ, 2018., str. 245.

¹⁰¹ C. F. BIANCHI, 1877., str. 388.

¹⁰² C. F. BIANCHI, 2011., str. 414.

¹⁰³ C. F. BIANCHI, 1877., str. 388.

¹⁰⁴ P. VEŽIĆ, 2002., str. 132.

sv. Donata.¹⁰⁵ Vizitator Garzadori 1627. god. govori da se u prizemlju nalazi glavni oltar posvećen Presvetom Trojstvu, a desno sv. Donata na kojem se nalazi škrinja sv. Donata iz 1460. god. Lijevo od glavnog oltara nalazi se oltar sv. Luke Evanđelista.¹⁰⁶ Lokacije tih oltara treba shvaćati obratno gledajući iz suvremene perspektive. Vizitator smješta stvari u sakralnom prostoru referirajući se na tabernakul, tako kad kaže lijevi oltar misli na oltar koji je promatraču s desne.¹⁰⁷ Pokraj ulaza za *Scalu Santu* nalazio se oltar posvećen sv. Jakovu.¹⁰⁸ Godine 1622. škrinja sv. Donata bila je izvađena iz zida kraj oltara sveca te je izrađena nova i postavljena na glavni oltar, koji je nakon 1670. god. promijenio titular u Purifikacije Gospine i sv. Donata.¹⁰⁹ Nadbiskup V. Priuli 1712. god. gradi o svom trošku novi glavni oltar,¹¹⁰ *novissimo sontuoso altare*, pred kojim mu je bila želja biti ukopan.¹¹¹ Uz oltar Presvetog Trojstva koji je postojao već u 16. st.¹¹² vezuje se bratovština kalafata iz 1669. god., a o oltaru sv. Luke brinula se bratovština šumara tzv. *Casseroli*.¹¹³

Oltar nadbiskupa Priulija još se spominje pod titularima sv. Donata, Purifikacije Gospine i Gospe od Milosti, *Madonna della Carità*. Prethodio mu je oltar Presvetog Trojstva koji se tamo nalazio još od 16. st., a kasnije je zamijenio titular uzevši onaj sv. Donata sa susjednog oltara, dok je susjedni uzeo titular Presvetog Trojstva.¹¹⁴ Oltar je nakon sekularizacije Sv. Donata prebačen u katedralu, a uklonjen je 1905. god. Jedino su anđeli Giuseppea Gropellija koji su se zasigurno nalazili na zabatu oltara ili prema mišljenju D. Tulića u blizini slike¹¹⁵ ostali u liturgijskoj funkciji, prebačeni na glavni crkve Gospe Loretske u Arbanasima (sl. 10.).¹¹⁶ O njegovoj formi D. Tulić je izrazio mišljenje da je možda imao uzor u Longheninom oltaru u Sv. Frane u Zadru ili oltaru Madonna della Pace u Veneciji (sl. 11.).¹¹⁷ Na oltar je 1705. god. postavljena obnovljena škrinja s relikvijama sv. Donata,¹¹⁸ koja je nakon zatvaranja crkve bila prebačena na oltar sv. Uršule u katedralu.¹¹⁹

¹⁰⁵ C. F. BIANCHI, 1877., str. 387.

¹⁰⁶ C. F. BIANCHI, 1877., 386.

¹⁰⁷ Podatak preuzet iz gostujućeg predavanja Danijela Cikovića pod nazivom *Liturgijska oprema istočnojadranskih crkava*, održanog na Sveučilištu u Zadru 7. prosinca 2022. god.

¹⁰⁸ C. F. BIANCHI, 1877., str. 386. – 387.

¹⁰⁹ C. F. BIANCHI, 1877., str. 386.

¹¹⁰ P. VEŽIĆ, 2002., str. 134.

¹¹¹ C. F. BIANCHI, 1877., str. 387.

¹¹² P. VEŽIĆ, 2002., str. 134.

¹¹³ C. F. BIANCHI, 1877., str. 387.

¹¹⁴ R. TOMIĆ, 2008., str. 38. – 41.

¹¹⁵ D. TULIĆ, 2016., str. 165.

¹¹⁶ R. TOMIĆ, 2008., str. 41.

¹¹⁷ D. TULIĆ, 2016., str. 162. – 164.

¹¹⁸ C. F. BIANCHI, 1877., str. 387.

¹¹⁹ C. F. BIANCHI, 1877., str. 388.

Na gornjoj razini rotunde u tzv. oratoriju sv. Donata koji je povezan sa donjom etažom povezan stubištem na kojem je bila *Scala Santa*, izrađena od 28 stuba crvenog mramora iz Ferarre bilo je osam oltara.¹²⁰ U središnjoj apsidi nalazio se oltar posvećen Bogorodici pod titulom Gospe Snježne za koji se brinula istoimena bratovština koja je bila osnovana 1688. god. U desnoj apsidi nalazio se oltar sv. Osvalda, a u drugoj susjednoj sv. Marije Magdalene kojemu je titular kasnije zamijenjen s onim sv. Margarite.¹²¹ Ponovo budući da se navodi obrnuti smještaj oltara kod P. Vežića, treba imati na umu vizitatorski pristup smještanju objekata u crkvi o čemu se govorilo ranije u radu. Također se na gornjoj razini nalazio oltar sv. Martina.¹²²

9. Oltari u ostatku kompleksa

Ovo poglavlje bavi se oltarima koji su se nalazili u ostatku episkopalnog kompleksa, odnosno u sakristiji i nadbiskupskoj palači. Većina poglavlja posvećena je oltaru koji se nalazio u sakristiji dok onaj iz nadbiskupske palače nije moguće opisati zbog manjka fotografskog materijala.

9.1. Sakristija

Zgrada sakristije zadarske katedrale svoje podrijetlo ima još u ranokršćanskom periodu kada je sagrađena kao katekumenej episkopalnog kompleksa, a u gotičkom razdoblju je dobila dva križno rebrasta svoda.¹²³ U ranokršćanskoj apsidi sakristije nalazio se oltar kojeg je izvorno podigla bratovština ribara za crkvu sv. Petra i Andrije, 1630. god. Godine 1808. bratovština i oltar sele se u katedralu točnije u sakristiju sv. Barbare.¹²⁴ Oltar je uklonjen je iz sakristije i u periodu od 1987. god. Do 1990. god. Postavljen u župnoj crkvi u Viru, ali nije cijeli oltar postavljen već samo retabl (sl. 12.), dakle bez stipesa.¹²⁵ Retabl grade dva stupa od veroneškog mramora koji počivaju na bazama. Između baza se nalazi dvostruka predela, a na drugoj se nalazi tabernakul. Nad stupovima je trabeacija koja se prekida iznad pale. Nad trabeacijom razigrani su segmenti zabata koje nadvisuju anđeli kao i nad palom nad kojim je konha iznad

¹²⁰ P. VEŽIĆ, 2002., str. 133.

¹²¹ C. F. BIANCHI, 1877., str. 387.

¹²² P. VEŽIĆ, 2002., str. 134.

¹²³ P. VEŽIĆ, 2021., str. 199.

¹²⁴ B. GOJA, 2010., str. 550.

¹²⁵ B. GOJA, 2010., str. 231.

koje je lik Boga Oca. Cijeli retabl je od bijelog materijala s inkrustacijama veroneškog, žutog sijenskog ili trentskog i francuskog mramora te afrikanta uz još jednu izrazito tamnu vrstu.

9.2. *Nadbiskupska palača*

Nadbiskup V. Priuli dao je urediti u zapadnom krilu nadbiskupske palače koncem 17. st. ili početkom 18. st. kapelu sv. Marka.¹²⁶ Prema opisima na njezinom se oltaru nalazilo srebrno raspelo i četiri brončana svijećnjaka. Na zidovima su bile slike sv. Antuna Opata, prizor uskrsnuća Lazara te Izgon trgovaca iz Hrama.¹²⁷ Kapela i pročelje palače srušeni su 30-tih godina 19. st. za nadbiskupa Nowaka.¹²⁸ Nova je sagrađena u neposrednoj blizini krstionice na drugom katu.¹²⁹ Kapela nije javno dostupna za istraživanja.

10. Trenutno stanje očuvanosti oltara u katedrali

Oltari u katedrali većinom su u osrednjem dok su drugi u lošem stanju. Na oltaru Sakramenta je došlo do anomalija u konstrukciji što je vidljivo na dijelu oltara u blizini statue sv. Mateja gdje je vjerojatno još od bombardiranja Zadra došlo do iskrivljenja dijela retabla prema lađi crkve. Također, dijelovima inkrustacije i marmornih oplata prijeti ispadanje dok su neki već ispali. Skulpture su oštećene, a jednom dijelu balustrade prijeti urušavanje. Oltar Duša u Čistilištu je generalno gledajući na prvi pogled u dobrom konstruktivnom stanju kao i ostatak oltara uz iznimku da je s njega otpalo više marmornih aplikacija te je uočljiva diskoloracija mramora. Na oltaru sv. Dominika uočljiva je šteta uzrokovana djelovanjem soli, a manifestna je u osipanju reljefa G. Toretija na području retabla. Općenito, mramor većine oltara je nečist te oni zahtijevaju barem primarne konzervatorske mjere, čišćenja te konsolidacije elemenata oltara.

¹²⁶ P. VEŽIĆ, 1979., str. 29. – 30.

¹²⁷ Z. STRIKA, 2023., str. 103.

¹²⁸ P. VEŽIĆ, 1979., str. 33.

¹²⁹ P. VEŽIĆ, 1979., str. 35.

11. Zaključak

Kroz dugi period od skoro 400 godina, odnosno od zaključenja Tridentskog koncila do prve polovine 20. st. u episkopalnom kompleksu u Zadru dogodilo se mnogo promjena vezanih uz altaristiku. Prvenstveno dogodila se izgradnja oltara od kojih se po ikonografiji, kvaliteti, broju skulpture i bogatstvu materijala nedvojbeno ističe oltar Presvetog Sakramenta. Nasuprot tomu dogodio se i značajan pad broja žrtvenika u zadarskoj prvostolnici s dvanaest ili trinaest oltara u doba Valierove vizitacije na devet početkom 19. st., te šest u današnje doba, ne računajući onog u kripti. To umanjenje oltara pratila je i devastacija u vidu ratnog razaranja i zahvata od strane klera koje su rezultirale gubitkom vrijednih djela. Katedrala je sačuvala dobar dio svog namještaja dok je Sv. Donat izgubio sav interijer koji je i sam na koncu izgubljen ne ostavivši vizualnih oslonaca za istraživanja. Sakristija i krstionica nisu sačuvale svoju posttridentsku opremu, krstionica zbog eksplozije bombe, a sakristija zbog purističkih zahvata. Oltare su izradile slavne osobe poput Gisepeea Gropellija, Antonija Corradinija, Francesca Cabiance, Antonija Vivijanija, Pietra Onighe, Giuseppea Toretija, Marca Toresinija, Pietra i Michelea Coste i drugih nepoznatih autora te pomoćnika. Od velike važnosti je i fenomen recikliranja. Naime, kod više oltara u katedrali zajednička im je stvar da su dobrim dijelom izrađeni od starijih oltara odnosno od njihovih dijelova. Reupotrebljeni su oltari koji nose imena važnih svetaca poput sv. Dominika te dva glavna oltara. Altaristička ostvarenja u episkopalnom kompleksu, sačuvana i izgubljena svjedoče o bogatom kulturološkom statusu, ukusu naručitelja koji parira europskim naručiteljima, vještini izvođača te samoj želji za boljitkom koju su provodili značajno nadbiskupi i pojedinci u društvu. Može se reći da je gradnja oltara vrhunac barem umjetničkog života pojedine crkve. Stoga, to u mnogočemu ukazuje na umjetničke ukuse pojedinaca, ali i zajednice koja je živjela u episkopalnom kompleksu.

12. Literatura

- A. BADURINA, 1985. – Anđelko Badurina (ur.), *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb, 1985.
- C. F. BIANCHI, 1877. – Carlo Federico Bianchi, *Zara cristiana*, Zara, 1877.
- C. F. BIANCHI, 2011. – Carlo Federico Bianchi, *Kršćanski Zadar*, 2011.
- CATECHISMUS ROMANUS, 1898. – *Catechismus Romanus, Catechismus ex decreto concilii tridentini*, Regensburg, 1896.
- K. CICARELLI, L. KATIĆ, S. TRALJIĆ, 1961. – Ksenija Cicarelli, Lovre Katić, Seid Traljić, Četiri barokna oltara u srednjoj Dalmaciji, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 13/1, Split, 1961., 266-287.
- H. DENZINGER, A. SCHONMETZER, 1963. – Henricus Denzinger, Adolphus Schonmetzer, *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Freiburg, 1963.
- Z. DUNDOVIĆ, 2023. – Zdenko Dundović, Zadarski prvostolni kaptol sv. Stošije u ranom novom vijeku (16. – 18. st.), *Katedrala u Zadru /2, Rasprave o povijesti katedrale*, Zadar, 2023., 165-196.
- B. GOJA, 2010. – Bojan Goja, *Mramorna altaristika u XVII. i XVIII. st. na području zadarske nadbiskupije*, doktorska disertacija, Zagreb, 2010.
- A. HORVAT, K. PRIJATELJ, R. MATEJČIĆ, 1982., – Anđela Horvat, Radmila Matejčić, Kruno Prijatelj, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb, 1982.
- D. KNIEWALD, 1937. – Dragutin Kniewald, *Liturgika*, Zagreb, 1937.
- A. MIŠKOVIĆ, 2018. – Ana Mišković, Rotonda Sv. Trojstva (crkva sv. Donata) u Zadru: problem funkcije skrivene prostorije i južne prigradnje, *Diadora*, Zadar, 2018., 225-250.
- A. MIŠKOVIĆ, 2020. – Ana Mišković, *Grad i obred, zadarska svetišta i njihova liturgija od 5. do 11. stoljeća*, Zadar, 2020.
- A. MIŠKOVIĆ, 2023. – Ana Mišković, Razvoj liturgije u katedrali sv. Stošije u Zadru, *Katedrala u Zadru /2, Rasprave o povijesti katedrale*, Zadar, 2023., 303-355.
- A. MLIKOTA, 2021. – Antonija Mlikota, *Zadar, obnova i izgradnja nakon razaranja i Drugom svjetskom ratu*, Zagreb, 2021.
- I. PETRICIOLI, 1985. – Ivo Petricioli, *Katedrala sv. Stošije – Zadar*, Zadar, 1985.

- Z. STRIKA, 2023. – Zvezdan Strika, Pogled na redosljed (kronotaksu) zadarskih biskupa i nadbiskupa (s posebnim osvrtom na prvostolnicu sv. Stošije), *Katedrala u Zadru /2, Rasprave o povijesti katedrale*, Zadar, 2023., 15-164.
- R. TOMIĆ, 2008. – Radoslav Tomić, *Umjetnička baština zadarske nadbiskupije, Kiparstvo II, od XVI. do XX. st.*, Zadar, 2008.
- D. TULIĆ, 2016. – Damir Tulić, Nepoznati anđeli Giuseppea GropPELLija u Zadru i nekadašnji oltar svete Stošije u Katedrali, *Ars Adriatica*, Zadar, 2016., 155-174.
- P. VEŽIĆ, 1979. – Pavuša Vežić, Nadbiskupska palača u Zadru, *Peristil*, Zagreb, 1979., 17-35.
- P. VEŽIĆ, 1985. – Pavuša Vežić, *Crkva Sv. Trojstva (sv. Donata) u Zadru, konzervatorski radovi i rezultati istraživanja, Mala biblioteka godišnjaka zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 8/9, Zagreb, 1985.
- P. VEŽIĆ, 1993. – Pavuša Vežić, Zdenac krstionice u Zadru, *Peristil*, 35/36, Zagreb, 1993., 29-54.
- P. VEŽIĆ, 2002. – Pavuša Vežić, *Sveti Donat, Rotonda Sv. Trojstva u Zadru*, Split, 2002.
- P. VEŽIĆ, 2021. – Pavuša Vežić, *Katedrala u Zadru, Sv. Stošija – Katedrala sv. Anastazije u Zadru*, Zadar, 2021.

Internetski izvori:

- <https://www.zadarskanadbiskupija.hr/vodic-kroz-katedralu/oltar-sv-dominika/> (pristupljeno: 17. 7. 2024.)
- https://artsandculture.google.com/story/the-miracle-of-saint-dominic-in-soriano-museo-colonial/oQXBds6_bXZZ5w?hl=en (pristupljeno: 17. 7. 2024.)
- http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=1_15444 (pristupljeno: 13. 8. 2024.)

reprodukcije:

- sl. 1; sl. 4. :<https://svstosijazar.hr/about-us/> (pristupljeno: 14. 9. 2024.)

- sl. 2. : <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/627606> (pristupljeno: 22. 9. 2024.)
- sl. 3. : <http://www.radiodux.me/vijesti/drustvo/oltar-francesca-cabiance-u-crkvi-svete-klare-u-kotor> (pristupljeno: 16. 9. 2024.)
- sl. 5.; sl. 7. : osobne fotografije
- sl. 6. : <https://catalogo.beniculturali.it/detail/HistoricOrArtisticProperty/0500023561> (pristupljeno: 22. 9. 2024.)
- sl. 8.; sl. 9. ; B. GOJA, 2010. 2. dio
- sl. 10. : D. TULIĆ, 2016., str. 158.
- sl. 11. : D. TULIĆ, 2016., str. 164.
- sl. 12. : Župna crkva svetog Jurja | Otok Vir (pristupljeno: 16. 9. 2024.)

13. Summary

Postridentine altaristic in the episcopal complex in Zadar

Abstract: Inside episcopal complex of Zadar there is a substantial number of excellent and very good altaristic works. Complex is divided on the cathedral, belltower, baptistery, sacristy of the cathedral, rotunda of St. Donatus and the palace of archbishop. Until hundred years ago the cathedral kept nine altars of good quality. There protrudes an altar of the Most Holy Sacrament, a monumental work of Antonio Viviani and Francesco Cabianca from the year 1719, located in the middle of the southern nave. To his right is the altar of relics, work of Michele Costa from the second half of the 18th century, and to his left was an altar of st. Chrysogonus. It was compiled from parts of the main altar from St. Marcela, at the beginning of the 19th century. In the southern apse was altar of the Immaculate Conception. It was moved to Rodaljice in the year 1953. Northern apse and the part of nave are dedicated to st. Anastasia. There was located an altar made from parts of the main altar of St. Donatus on which were exquisite sculptural accomplishments. In front of that altar is the altar of The Most Holy Heart, made from the main altar of St. Marcela. In the middle of the nave there is an altar of Poor Souls in Purgatory, work of Pietro Onigha from the beginning of the 19th century. To his left is an altar of st. Dominic made by Michele Costa in the second half of the 18th century with reliefs of Giuseppe Toretti. The baptistery had three altars all of which were destroyed during WW2. In the sacristy there was an altar of st. Barbara, moved to the parish church in Vir. Inside the palace of archbishop was located a chapel, destroyed in the first half of the 19th century. New chapel is located in the close proximity to the baptistery.

key words: altars, cathedral, Zadar, postridentine, marble, baroque

14. popis priloga

sl. 1. oltar Presvetog Sakramenta, zadarska katedrala, Antonio Viviani, 1719. god.

sl. 3. Hubert Gerhart, Pietà, nakon 1595. god.

sl. 2 . oltar u Sv. Klare,
Kotor, F. Cabianna,
1708. god.

sl. 4. oltar Duša u Čistilištu, zadarska
katedrala, Pietro Onigha, 1805. god.

sl. 5. antependij oltara Duša u Čistilištu u Zadru, Pietro Onigha, 1805. god.

sl. 6. A. Tagliapietra,
skulptura Nade,
krstionica katedralne u
Chioggi, 1708. god.

sl. 7. Toretijevi reljefi na oltaru
sv. Dominika, 17.st

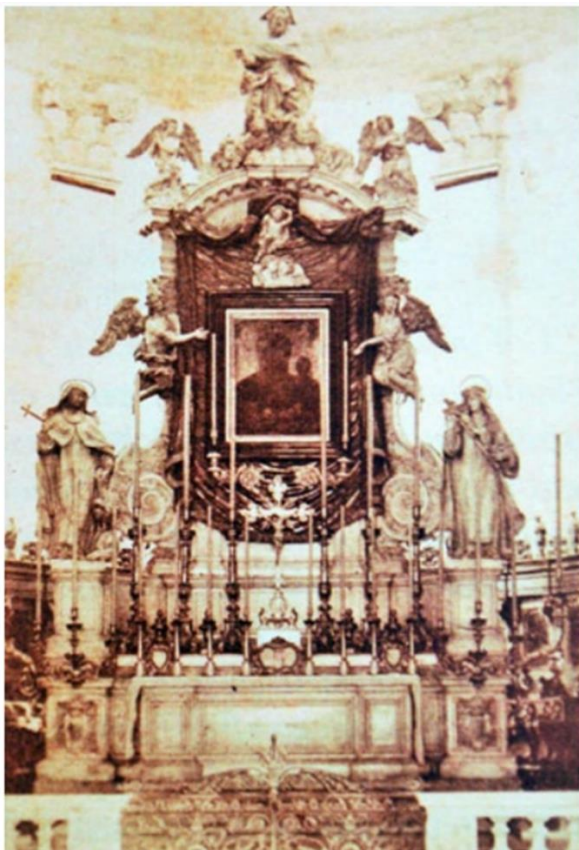
sl. 8. oltar u ž. c. u Rodaljicama,
nekoć Bezgrešnog Začeca,
prenesen iz katedrale 1953. god.

sl. 9. unutrašnjost izvorne krstionice

sl. 10. anđeo sa starog Priuijevog oltara, lokacija: župna crkva, Arbanasi

15. Giuseppe Breda, Fotografija iz 1873. glavnog oltara u crkvi Madonna delle Grazie, Este (izvor: BRUNO COGO /bilj. 39/, 135)

sl. 11. oltar predložen kao model za imaginaciju starog oltara nadbiskupa Priulija

sl. 12. oltar sv. Jurja u župnoj crkvi u Viru, 1630.